

CAPVT TRIGESIMVMSECVDVM.

1 Rectorem te posuerunt? noli extolli, esto in illis quasi vnus ex ipsis.

Xponunt nostri hanc sententiam & sequentia de eo qui populi alicuius rector constitutus est, siue in spiritualibus, siue in temporalibus. Verum iuxta literalem & propriam intelligentiam Sapiens hic continuat sermonem institutum superiore capite de conuiujs, tradens varia praecepta à singulis quibusque pro suo ordine seruanda in conuiujs. Hæc à Græcis, cæterisque populis orientalibus maxima & frequentia & hilaritate celebrabantur, fuitque in illis mos, vt aliquis summa auctoritate à conuiuis deligeretur, aut sorte constitueretur qui conuiuio præesset, quem Græci *συμποσιάρχης*, Latini modiperatorem appellarunt, quasi imperantem modum in conuiuio seruandum: Cicero vocat magnum magistrum, & huiusmodi rectionem moderationemque, conuiuorum magisteria. Sic enim habet libro de Senectute, scribens de conuiujs: Me verò & magisteria delectant à maioribus instituta, & is sermo qui more maiorum à summo adhibetur magistro in poculo, &c. Hoc loco vocatur *ἡγούμενος*, ab alijs etiam Rex dicebatur, à quo leges conuiuij, totaque bibendi ratio præscribentur, cui non dissimilis est qui in Euangelio dicitur architriclinus. Monet ergo vt si quis sit constitutus rector & moderator conuiuij, non ob id superbè se gerat, ita vt nimiam seueritatem, grauitatem & asperitatem assumat, sed sit sicut vnus ex illis, modeste se gerendo, & cum gaudentibus ac lætis etiam gaudento. Cæterum quoniam quod in conuiujs seruandum est rectoribus eorum, multò magis seruandum est rectoribus aliarum congregationum, non malè hic locus etiam intelligitur de pastoribus ecclesiarum, & moderatoribus rerumpublicarum: modò tamen hic non habeatur primus sensus huius loci, sed accommodatitius, aut quasi mysticus sub literali comprehensus. Qui enim communitalis alicuius rector constitutus est, non ob id extolli debet, sed quò maior est, eò se demissius gerere debet, & se quasi vnum inter alios gerere, iuxta illud Petri: Non vt dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo.

2 Curam illorum habe, & sic considera, & omni cura tua explicita recumbe.

Vt lx-

- 3 Vt lateris propter illos, & ornamentum gratiæ accipias coronam, & dignationem consequaris corrogationis.

Omnes quidem quos vidi libri habebant, considera, at valde verisimile est interpretem vertisse, confide, quia Græcis est *καθίσω*. Pro, ornamentum gratiæ, Græcis est *ἰννοσμίαι χάρις*, hoc est, ornatus gratiæ, vt sit sensus: vt accipias coronam gratia ornatus. Apparet enim conuiuorum moderatoribus re bene peracta solitum esse imponi coronam, vnde & reges alicubi dicebantur, imò & consuetudo erat in lætitiæ conuiujs conuiuas gestare coronas ex floribus contextas. vnde & Cicero dicit 2. de legibus. Sequebantur epulæ quas inirent propinqui coronati. Nostra lectio per appositionem est intelligenda, vt accipias ornamentum gratiæ, scilicet coronam. Dicitur autem ornamentum gratiæ, ornatus gratiosus, & gratiam atque decorem adferens. Pars illa; dignationem, vel vt quidam libri habent, dignitatem consequaris corrogationis, vel vt quidam libri, habent congregationis; Græcis non est, videturque adiecta ad præcedentis partis explicationem. Parum autem refert an corrogationis legatur an congregationis, cum, si legatur, corrogationis, debeat hoc nomen accipi pro conuocata & simul sua symbola conferente congregatione. Sic certè verisimilius est prius scriptum fuisse, sed quia parum intelligebatur, mutatum fuisse in, congregationis. Monet ergo vt qui præfectus est conuiuio, non prior ipse sedeat, sed cogitet se non tantum ad honorem præfectum, sed ad curandum omnia conuiuio necessaria, nec honore dignum esse nisi rebus omnibus bene curatis. Tum licere ei vt etiam confideat & accumbat, tunc etiam eum posse lætari quòd videat conuiuas lætari, & eis esse satisfactum, eosque approbare eius diligentiam & prudentiam, à quibus deinde ornandus est corona gratiæ, & consecuturus honorem quo collecta congregatio eum dignabitur. Hæc autem omnia longè magis præstanda sunt rerumpublicarum rectoribus, & potissimum ecclesiarum pastoribus, qui & ipsi ecclesiastici conuiuij constituti sunt moderatores, vt mensam fidelibus instruant, qua animæ eorum pascantur & recreentur, varijs scripturarum & sacramentorum, atque adeo corporis & sanguinis Domini pabulo adornatam. Quorum etiam est vnicuique pro suo captu & ordine præscribere quid faciendum sit singulis, & quomodo se in nuptiali Domini conuiuio, ad quod inuitati sunt, gerere debeant. Istitis ergo dicitur non solùm vt se non extollant, sed etiam vt curam habeant inuitatorum, ne quid cuiquam desit quod ei ad salutem & consolationem sit necessarium. Ita futurum vt ex officio bene peracto & voluptatem sint percepturi & gloriam, idque & in hoc sæculo, & multo maximè in futuro.

- 4 Loquere maior natu (decet enim te) primum verbum diligentiam scientiam, & non impedias musicam.

Postquam commonefecit rectorem sui officij in conuiuio præstandi, deinceps instituit tam senes quàm adolescentes, quemadmodum se in conuiuio gerere debeant: & senes quidem docet quomodo loqui debeant, adolescentes quomodo audire & respondere debeant rogati. Proinde et si vtrumque legatur, Loquere maiori natu, & Loquere maior natu, sicut & Græca quædam habent, *πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους*, quædam *πρὸς τοὺς νεωτέρους*, melius tamen legi, maior natu, vel illud satis conuincit, quod postea subiiciantur præcepta adolescentibus seruanda, cum dicitur: Audi tacens, &, Adolescens loquere, &c. Legitur quidem & distinguitur hæc sententia admodum variè apud nos. Nam sunt qui dictionem primum, separant à substantiuo, verbu, sic distinguentes: Decet enim te, primum, scilicet loqui. Deinde sunt qui legunt; diligentis scientiam. At magis conuenit lectio & distinctio iam posita, vt adiectiuum, primum, iungatur cum substantiuo, verbum, & legatur datiuus, diligenti, & sit sensus: Quandoquidem decet te qui senior es loqui ante alios, loquere tu primum verbum, sed loquere illud diligentibus scientiam, ne spargas margaritas ante porcos: caue tamen ne ob sapientiæ & senectutis grauitatem impediatis musices concentum, quæ ad recreationem adhibetur in lætioribus conuiujs. Potest & sic distingui hæc sententia, vt sine parenthesis pro prima parte seorsum legatur: Loquere maior natu, decet enim te. Deinde seorsum legatur: Primum verbum diligenti scientiam, vt subaudiatur verbum, conuenit, & sit sensus: Primum verbum conuenit tibi diligenti scientiam, hoc est, conuenit vt is ante omnes loquatur, qui iam longo tempore declarauit se amatorem esse sapientiæ, quales sunt senes. Idem sensus erit si legatur, diligentis scientiam, si sic accipiatur: Primum verbum est diligentis scientiam, hoc est, eius est primum loqui qui diligit scientiam. Hæc distinctio magis conuenit Græcis, quæ pro, diligenti scientiam, habet *ἐν ἀκριβῆ ἰσχυρίῳ*, hoc est, in exacta scientia. Vt ut est, duo monet hæc sententia, nepe & vt senes ante alios in conuiujs loquantur, sed grauitate atq; prudenter, & vt ne tamen propter senilem grauitatem, musicam excludant à conuiujs. Musicum enim concentum mox plurimum commendat tanquam conuiujs conuenientem. Idem seruandum est in ecclesiastico conuentu, vbi etiam solos presbyteros & seniores ætate & potissimum moribus loqui conuenit, differentes grauitate de rebus diuinis, ita tamen vt ibi etiam audiantur psalmodiæ, & sacrorum carminum concentus ex lætitia animi æditus. Grauib; enim concionibus presbyterorum, etiam carmina lætitiæ & gratiarum actionis sunt addenda, vt fiat quod monet Paulus:

Colof. 3.

Verbum Christi habitet in vobis abundanter, in omni sapientia docentes, & componentes vosmetipsos psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo. Nec absurdum fuerit intelligere hic etiam musicorum instrumentorum vsu in sacris conuentibus permittendum esse, sicut illum adhibuit Dauid, modò ita adhibeatur, vt spiritus lætitiæ magis promoueat quàm carnis.

Vbi

5 Vbi auditus non est, non effundas sermonem, & importunè noli extolli in sapientia tua.

Subijcit Sapiens alterum præceptum ad seniores pertinens, & ab eis seruandum in conuiujs, imò in quibusuis cœtibus. Quanquam enim inter varias delectationes quæ adhibentur in conuiujs, ea optima sit & liberalissima, qua per grauem & prudentem sermonem salibus mixtum animus pascitur & delectatur: tamen quoniam cæterarum rerum, quæ adhibentur, voluptate conuiuæ magis detineri & capi solent, vt cibo & potu quo venter pascitur, aut cantu ac musico concentu quo aures suauiter reficiuntur, aut pulchrarum & odoriferarum rerum obiectu quæ ad oculos & olfactum pertinent: rectè postquam seniores monuit habendi à se sermonis, subijcit non semper illis loquendum esse quod ad sapientiam pertinet, sed tempus esse obseruandum & modum. Vbi, inquit, non est auditus, hoc est, audientia, & vbi non sunt qui se præbent ad audiendum paratos, non effundas sermonem sapientiæ inutiliter. Et quoniam contrà quidam facere solent ob sapientiæ suæ ostentationem, subdit; & importunè vel intempestiuè noli extolli in sapientia tua; ita scilicet vt eam etiam cum tempestiuū non est, velis ostentare. Quædam Græca habent affirmatiuè; Vbi est auditus, vel audientia, ne offendas sermonem; & tunc est sensus: Vbi alij sunt audiendi, aut alij adhuc audiuntur dicentes. Sed prior lectio negatiua videtur conuenientior, sicut & in præcedenti versu quædam Græca habent affirmatiuè; & impedit musica; vt intelligatur oratione prudenti & accurata superandam esse melodiam carminum, & ita loquendum seniori, vt magis alliciat auditores quàm carmina musica. At is sensus parum conuenit sequentibus, in quibus tantopere commendat concentum musicum. Cæterum quod hic monentur seruare seniores in conuiujs, idem in cœtibus fidelium seruandum est presbyteris, vt ibi demum verbum Dei loquantur vbi sunt beneuoli auditores, nec illud ad sui ostentationem proferant, sed ad vtilitatem & ædificationem.

6 Gemmula carbunculi in ornamento auri, & comparatio musicorum in conuiuio vini.

7 Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus musicorum in iucundo & moderato vino.

Dvabus his sententijs significat ita conuiuium vino bene instructum ornari musico concentu, sicut annulus aureus, aut aliud quippiam ex auro fabricatum ornatur lapide pretioso aptè inserto, ita vt cum vtrumque per se gratum sit, tamen alterius accessu vtrumque gratius fiat. Pro, comparatio, est σύγκριμα, quod significat illud quod ex diuersis coagmentatum est & concretum, vt est concentus musicus, qui ex diuersis vocibus & sonis aptè coniunctis resultat. Vnde hic comparatio non accipitur pro similitudine, sed pro coagmentatione illa vocum aut

sono-

sonorum, quam simul parant & congerunt musci. Pro, signum, Græcis est σφραγίς, hoc est, sigillum quod in aureis annulis solet preciosis lapidibus insculpi. Dicitio, numerus, pro qua Græcis est μέτρον, hoc est, modulatio & suauis carmen, hic pro concentu harmonico ponitur. Quoniam enim concentus omnis constat numeris, dicitio, numerus, nonnunquam ponitur pro ratione harmonica, vt cum dicit Virgilius: Numeros memini, si verba tenerem. Sensus ergo est: Sicut se habet gemmula carbunculi in ornamento aliquo ex auro fabricato, ita se habet varia illa & iucunda congestio musicorum in conuiuio vinoso. Et sicut sigillum smaragdo insculptum se habet in opere aliquo fabricato ex auro, sic se habet concentus musicorum in iucundo vino. Quibus similitudinibus non hoc tantum significatur quod dictum est, nempe aptè coniungi & inseri conuiujs lætioribus carmina lætitiæ, sed etiam amplius, videlicet sicut proprius locus est lapidum preciosorum vt auro inserantur, ita & conuiuia lætiora musices sunt proprius locus. Nam lætitiæ musica non conuenit, nec actionibus grauioribus. Nec curiose inquirendum est, cur peculiariter carbunculi meminerit aut smaragdi, cum satis sit intelligere ex quibusdam speciebus præcipuis, vniuersum lapidum preciosorum genus significatum esse. Mystice docent hæc sententiæ quàm congruat ecclesiastico conuiuio, in quo bibitur vinum Domini, quod verè lætificat cor hominis, iucunda fidelium gratiarum actio, qua in fidei & charitatis concordia, etsi varijs sonis & linguis exultantibus animis, Deum laudant & prædicant, sese etiam hoc concentu recreantes, & non solum vino Dominico.

8 Audi tacens, & pro reuerentia accedet tibi gratia bona.

HÆc sententia etsi iam in Græcis non sit, rectè subijcitur superiori musices commendationi. Monet enim, vt quandoquidem musica sic ornat conuiuium, & decet illud ei non obstrepatur rustica loquacitate, sed ab omnibus etiam senioribus & sapientibus audientia ei cum silentio tribuatur: sic enim futurum vt pro reuerentia & honore cantoribus exhibito quisque bonam gratiam reportet, hoc est, gratus sit, & prædicetur humanus & commodus atque vrbanius. Ita sanè & multò magis etiam cantus ecclesiasticus cum silentio & reuerentia magna est audiendus, nec vel obstrepero murmure & fabulis, vel alia quapiam re inturbandus, vt apud Deum gratiam magnam consequamur. Potest autem quod dicit; Audi tacens; referri ad vtrumque quod dictum est, nempe & ad sermonem senioris, & ad cōcentum musicorum, vt vtrūque quod auribus datur, significetur audiendum cum silentio & reuerentia.

9 Adolescens loquere in causa tua vix cum necesse fuerit: si bis interrogatus fueris, habeat caput responsum tuum.

Postquam monuit quid seniores in conuiujs facere conueniat, monet etiam quid iunioribus sit faciendum, imprimisque requirit vt &

raro

rard loquantur, & breuibus dicant quod dicendum est. Habent autem Græca breuius sic; Loquere adolescens cum opus tibi fuerit, vix bis si interrogatus fueris. Deinde sequitur noua sententia; Recapitula sermonem tuum in paucis multa, &c. Illud autem, vix bis, omnino referendum videtur ad verbum, loquere, vt significetur permitti quidem adolescenti vt loquatur, sed cum causa postulat & necesse fuerit, idque raro, etiam si interrogatus fuerit, & ad dicendum inuitatus. Interpres noster, vt & alij quidam, aduerbia hæc duo separauit, & vix coniunxit cum, loquere; bis, cum, interrogatus fueris; vt sit sensus: Adolescens loquere, sed in causa tua, hoc est, cum tibi necesse fuerit loqui, idque adhuc vix, ne etiam tunc cum opus est subito profilias ad loquendum, sed patiaris te semel atque iterum interrogari. Et vbi bis interrogatus fueris, ita vt non possis honestè diutius tacere, tunc cura vt responsum tuum habeat caput & summam, hoc est, summam sermonem tuum comprehendas, ita vt paucis te absoluas, & multa paucis concludas. Est enim hic Græcis κεφαλαίως, hoc est quasi dicas, capitula & in summam collige, quemadmodum & apud Latinos caput pro summa quæ totam rem continet accipitur. Quod dicitur; in causa tua; idem significat quod cum necesse fuerit, vnde verba illa; cum necesse fuerit; in quibusdam libris desunt, in quibusdam expuncta sunt, vt addita videantur ab aliquo commentarij vice.

10 In multis esto quasi inscius, & audi tacens simul & quærens.

Græca affirmatiuè habent; γίνου ὡς γινώσκων, καὶ ἀμασίωνων, esto vt cognoscens & tamen silens. Nec est participium, quærens, sicut nec apud Rabanum, qui legit; audi tacens, simul & loqui in medio magnatorum, &c. Nostra lectio monet, vt adolescens in multis rebus quæ in mensa tractantur, aut etiam ab eo quærentur, se gerat quasi inscius earum rerum, etiam si non omnino sit inscius, malens scilicet aliorum sententiam audire quàm suam prodere, & discere quàm docere, ideoque & cum silentio audiens alios, & tanquam discendi cupidus etiam interrogans eos cum oportunitas est: quemadmodum suo exemplo Christus duodennis docuit, de quo dicitur quod sederit in medio doctorum, non docens, sed audiens illos & interrogans. Hæc ergo omnia eo tendunt vt moneantur iuniores in confessibus humilitatem præ se ferre & verecundiam, & quàm longissimè abesse ab ostentatione sui & vendicatione authoritatis & prudentiæ, quo etiam spectat quod sequitur.

11 In medio magnatorum loqui non præsumas, & vbi sunt senes non multum loquaris.

Quidam libri non habent verbum, loqui, quod tamen non malè additur, vt significetur adolescentibus non esse prius loquendum inter magnatos. Græcis tamen non est, non præsumas loqui, sed μή τις ἀλάτῃ, hoc

hoc est, non exæques te, vt scilicet aut ea libertate loquaris qua illi, aut etiam in alijs rebus paria facere ad exemplum illorum audeas. Itaq; & in nostra lectione omisso verbo, loqui, sensus erit: In medio magnatorum non præsumas quiduis, hoc est, non audeas statim quod alios facere vides.

12 Ante tonitruum præbit coruscatio, & ante verecundiam præbit gratia, & pro reuerentia accedet tibi gratia bona.

Non esse legendum, ante grandinẽ, vt multi habent libri, quomodo & Rabanus legit, sed, ante tonitruum, vt quidam libri habent, patet ex Græca dictione *βροντή*, quæ significat non grandinẽ, sed tonitru. Verũ nonnulla hic est difficultas de veritate huius sententiæ. Nam vt certum est coruscationem præire tonitruum saltem secundũ sensus iudicium, ita non videtur quomodo gratia dicitur præire verecundiam, cum potius eam sequatur, vt sequens pars asserit cum dicitur, pro reuerentia accedet tibi gratia bona. Si enim accedit, quomodo verecundiam præit? Nam quod aliqui exponunt gratiam præire ante verecundiam, quia verecundia effectus est gratiæ Dei, ex qua pudor bonus proficitur, non conuenit similitudini adhibitæ, nec proposito scriptoris, qui de gratia apud homines loquitur, qua scilicet quis gratiosus est hominibus. Intelligendum est ergo gratiam præire verecundiam, vel, vt est Græcis, verecundum, quia illi semper præsens est & parata ad excipiendum illum vel illum, quomodo qui aliquem honoris causa præcedit, illi semper adest paratus ad succurrendum si opus fuerit. Aut quia verecundia statim de se diffundit gratiam, sicut tonitruum de se emittit coruscationem. Similis est locutio in Psalmis, cum de Deo dicitur: Misericordia & veritas præcedent faciem tuam, nempe quia illas virtutes Deus inseparabiles habet semper comites, easque in omnibus suis factis mox ostentat, & relucere facit. Itaque phrasim quæ est in eo quod dicitur, ante verecundiam anteibit gratia; bene exprimit addita ab interprete pars quæ Græcis non est; & pro reuerentiã, hoc est, verecundia accedet tibi gratia bona, hoc est, gratiositas, hoc est, propter verecundiam gratus eris, quia verecundia iuuenes valde commendat. Bene autem gratia coruscationi comparatur, verecundia tonitruo, quia sicut coruscatio & fulgur suo lumine micat & exhilarat, ita & gratia lumen suũ habet exhilarans: & sicut tonitruum homines facit attonitos, ita & verecundia. Significatur ergo quod quemadmodum tonitruo, rei per se non lætæ, adest fulgur per se lætum, quodque tonitruum de se diffundit. ita verecundia, res quæ torquet, & attonitum facit hominem, adiunctam semper habet gratiam, quam de se diffundit, instar lucis micantem & recreantem.

Psal. 88.

13 Et hora surgẽdi non tetrices, præcurre autem prior in domum tuam, & illic auocare, & illic lude.

Et age

14 Et age conceptiones tuas, & non in delictis & verbo superbo.

Aliud dat præceptum adolescentioribus seruandum in conuiujs, monens vt in illis non diutius desideant, sed tempestiuè ante alios surgant, & in proprias ædes recurrentes, honesto aliquo ludo sese recreent, citra tamen tumultum & perturbationem aliorum. Id enim ei ætati magis conuenit quàm desidere diu in conuiuio. Itaque hic non est sermo de hora surgendi è lecto matutino tempore, vt fere à nostris hic locus intelligitur, sed de tempore surgendi è mensa lætiore. Porro in prima parte horum versuum varia admodum est lectio ex scriptoribus orta, dum quidam ob versionis obscuritatem scripserunt; non te tristes; alij, non te tristet; vt nomen, hora, sit nominatiui casus: alij, non te trices, hoc est, non te intrices varijs remoris, sed mox te ad surgendum expedias & extrices omnibus moris reiectis. Legendum enim omnino verisimile est, non tetrices, quemadmodum habent antiqua quædam scripta, cuius lectionis meminit & lexicon quod Catholicon dicitur, vt, tetrices, verbum sit illo tempore vt apparet receptum, fictum à nomine tetricus, significans tristem esse, grauem, & tardum. Ea enim lectio & bene respondet lectioni Græcæ, quæ habet $\mu\eta\ \delta\upsilon\ \rho\acute{\alpha}\gamma\epsilon$. hoc est, ne sis extremus, aut ne extremas agas partes, & sic legisse omnino apparet Rabanum ex commentario, dum scribit sic: Admonet ne simus tristes seu tardi, &c. Cuius tamen commentarius & simul verbi inusitati nouitas causam dedit, vt quidam scriberent; non te tristes; aut, non te tristet. Alij inusitatam dictionem diuiserunt in, te trices, aliud etiam inusitatum verbum inducentes. Sensus ergo est: Cùm tempestiuum erit surgere è mensa, non te ad eam rem grauem & tardum exhibeas, sed ante alios iam bene refectus præcurre in domum tuam, & illuc abstrahere & auoca te, illicque intra domesticos tuos parietes te ludo recrea, agendo quæ tibi lubet, sic tamen vt ne quid delinquas, nec verbo superbo aliquem offendas. Humana admodum & comis præceptio, quæ sic ad tempestiuè surgendum è mensa inuitat iuniores, vt eis à conuiujs, quando non statim serua negotia sunt tractanda, permittat ludi recreationem non in aliena domo, vbi grauitas seruanda est, sed in propria, sine tamen cuiusquam perturbatione aut illicita voluptate. Cùm etiam dicit; in domum tuam; significat non adeunda prostibula. Quidam libri habent, aduocare, alij, auocare vel auocate, nec ex Græcis intelligere licet vtra lectio sit præferenda, quia ei apud Græcos nihil respondet: posterior tamen lectio præferenda videtur, quòd Rabanus sic legat: vt illud, auocare, idem significet quod prius dicitur; præcurre in domum tuam.

15 Et super his omnibus benedicito Dominum qui fecit te, & inebriantem te ab omnibus bonis suis.

Ee Postremo

Postremò monet, vt conuiuio peracto Deus laudetur, ne, vt ple-
risque mos est, per voluptatem Dei obliuiscantur. Super his omni-
bus, inquit, hoc est, ad hæc omnia etiam hoc diligenter caue vt Deo
gratias agas, eumque laudes, tum quòd te creauerit, tum quòd te ab-
undè cumulauerit bonis suis, eisque te recreauerit. Significat ergo ita
demum recreationem conuiuiorum honestam improbandam non esse,
si post eam Dei laus non intermittatur, & non fiat quod de Israëlitis
dictum est: Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.
& : Incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem
suum, & recessit à Deo salutari suo. Quæ in conuiuio corporali sunt
iunioribus seruanda, etiam suo modo illis seruanda sunt in cœtu &
conuiuio ecclesiastico, vt scilicet & ibi se non exhibeant doctores, sed
in silentio & reuerentia se præbeant seniorum auditores, conuiuio per-
acto & cœtu dimisso se celeriter in proprias ædes recipientes, ibique,
si lubet, corpus reficientes, sed in timore Dei, & cum gratiarum actio-
ne de perceptis à Deo beneficijs.

Exod. 32.

Deute. 32.

16 Qui timet Dominum, excipiet doctrinam eius: & qui vigila-
uerint ad illum, inuenient benedictionem.

Post multa præcepta à se data, ostendit iam aliquot sententijs quis
sit fructus recipientium & seruantium mandata Dei, & contrà quis
fructus auersantium ea. Qui, inquit, timet verè Dominum, eumque
reueretur, is non auersabitur, sed lubenter & auidè excipiet doctrinam
eius etsi carni inimicam. Excipiet item doctrinam eius, quia ab eo
docebitur, & spiritu Dei instruetur. Et qui vigilauerint ad illum, vel,
vt est Græcis, ἡσπίζουσι, hoc est, mane surgentes, hoc est, summo
studio & ante omnia eum quærentes, inuenient benedictionem, Dei
scilicet, hoc est, consequentur eius beneficentiam, vel, vt est Græcis,
ἰουδαίαν, hoc est, beneplacitum eius & beneuolentiam. quod eòdem
redit. Quia qui consequuntur Dei beneuolentiam, consequentur item
eiusdem beneficentiam.

17 Qui quærit legem, replebitur ab ea: & qui insidiosè agit, scan-
dalizabitur ab ea.

Pro, qui insidiosè agit; Græcis est ἡμιουργός, hoc est, simula-
tor & hypocrita. Significat ergo eum qui pietatem simulat, nec ex
animo Deum quærit, qualis etiam insidiosè agit, quia studet fallere
sub ficta specie pietatis hominum iudicia. Itaque hæc sententia osten-
dit quantum differat verum rectumque studium legis à falso & simu-
lato, quale est hypocritarum. Qui, inquit, ex animo quærit legem Dei
& nosse & cognitam facere, is replebitur ab ea, tum quia perfecta vo-
luntatis Dei cognitione donabitur, tum quia propter studium legis &
obseruationem illius, multis bonis à Deo cumulabitur. Contrà qui in
studio pietatis insidiosè agit, simulans se quærare legem vt se hominibus
com-

commendet, hic ab ipsa lege scandalum patietur, hoc est, ruinam & offendiculum, quia nihil ei proderit studium legis, sed ipsa lex erit ei occasio maioris condemnationis, ita vt lex quæ data est in salutem, fiat ei velut lapis offensionis. Similia habita superius cap. 1. & 2. quia capite se-
 cundo dicitur: Qui timent Dominū, inquirent quæ beneplacita sunt ei: Sup. cap. 1. & 2.
 & qui diligunt eum, replebuntur lege ipsius. Et cap. 1. dicitur: Ne fueris hypocrita in conspectu hominum, & non scandalizeris in labijs tuis.

18 Qui timet Dominum inueniet iudicium iustum, & iustitias quasi lumen accendent.

GRæcis non est, iustum, sed tantum *κρίμα*, hoc est, iudicium, quo significatur id quod iustum est. Itaque etsi intelligi posset significari, eos qui timent Dominum cōsecuturos à Deo iustam antea actæ vitæ sententiam, magis tamen intelligendum sensum esse, eos, qui timēt Dominum, per hoc quod timent eum, inuenturos in omni re quam agere debent quod iustū est, Deo & ipsius timore vbique suggerente quid agere debeant, & quid iustitia requirat. Alioqui enim etiā qui non timent Dominum, inuenient iudicium iustum, quia iuste iudicabuntur. Dictæ intelligentiæ congruit quod sequitur; & iustitias quasi lumen accendent; quo significatur eorū virtutes instar lucis ita augendas, vt & sibi & alijs in vitæ huius tenebris præluceāt. Iustorum enim semita quasi lux splens, procedit & crescit vsque ad perfectam diem, vt est in Prouerbijs. Prou. 4.

19 Peccator homo vitabit correptionem, & secundum voluntatem suam inueniet comparationem.

PRO, comparationem, hic rursus est quæadmodum superius *σύνριμα*, quod significat, vt diximus, id quod ex multis est coagmentatum & concretum, aut multarum rerum consonantiam. Hic ergo significat ea quæ in defensionem sui congerit peccator, & quæ voluntati eius consonant, quæ & rectè nomine comparationis intelliguntur: quamuis simpliciter hoc nomine rectè intellexerimus hic exempla quæ in excusationem & defensionem suorum factorum profert tanquā similia suis factis. Itaque describens Sapiens ingenium peccatoris contrariū ingenio & moribus quos iam attribuit homini metuenti Deum: Peccator, inquit, homo doctrinam moribus suis contrariam non admittet facile, sed vitabit quantum potest correptionem: nec sinet se corripri, eaque loca fugiet vbi corripendus erat, iuxta illud Saluatoris: Omnis qui malè agit Ioan. 3.
 odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius. Insuper & ad excusationem atque defensionem sui studiosè quæret & inueniet quæ suis factis comparet, exempla scilicet aliorum, quæ consentiant & conueniant voluntati eius. Duo ergo hic notat impijs propria, quorum contraria pijs conueniunt, nempe vt & lubenter se moneri patiantur, & moniti facile suum errorem & lapsum fateantur, vnde orat Propheta: Non declines cor meum in verba malitiæ ad excusandas Psal. 140.

excusationes in peccatis. Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me, &c.

20 Vir consilij non disperdet intelligentiam, alienus & superbus non pertimescet timorem.

21 Etiam postquam fecit cum eo sine consilio, & suis insectationibus arguetur.

Sicut ostendit dissimile esse ingenium impij & pij in eo quod ille non patitur se moneri & corripi, hic vero contra auidè amplectitur doctrinam: ita similiter iam ostendit dissimile ingenium hominis considerati ac prudentis, & inconsulti & temerarij: quòd alter nihil suscipit faciendum, nisi capto prius consilio, alter verò incautè & periculosè omnia aggreditur. Pro; non disperdet intelligentiam; Græcè est, $\epsilon \mu \eta \ \omega \alpha \rho \iota \sigma \tau \alpha \ \sigma \gamma \nu \acute{o} \mu \alpha$, hoc est, non despiciet aut negliget considerationem vel deliberationem. Sensus ergo est: Vir consilij, hoc est, homo prudens consideratus & consultus, non abiciet intelligentiam eius rei quæ facienda est, sed curabit ut quod agendum est bene intelligat, deliberando de eo, & aliorum consilia quærendo: at homo alienus à Deo, & superbus nullo timore concutietur, non solum cum rem alicuiam aggreditur, sed etiam postquam sine consilio prudentum fecit aliquid iuxta suam voluntatem. Illud enim; cum eo; videtur accipiendum pro, secum, vel apud se, hoc est, iuxta suam voluntatem & iudicium, quia Græcis est $\mu \epsilon \tau' \ \epsilon \omega \upsilon \tau \acute{o}$. Quod sequitur; & suis insectationibus arguetur; significat superbum, qui sine consilio aliorum agit, & suo tantum nititur iudicio, per ea quæ ipse ex seipso insectatus est, arguendum, confutandum, & reprehensibilem fore, iuxta illud in Canticò Virginis: Disperdit superbos mente cordis sui. Hac præmissa doctrina rectè subjicit monitionem.

Lucæ 1.

22 Fili sine consilio nihil facias, & post factum non pœnitebis.

Loquitur de rebus alicuius momenti & arduis, ad quæ aggredienda opus est maximè iunioribus consilio sapientum, iuxta monitionem Tobiaë dicentis: Consilium semper à sapiente perquire. Et omnino in omnibus agendis utendum est consilio sacræ scripturæ & verbi Dei. Sic enim fiet ut facti non pœniteat nos aliquando, quia quod cum consilio fit sano & recto, bene fit, nec de tali facto dolendum est. Aut si consilium humanum non rectè succedat, hoc tamen consolatur agentem, quòd non suum iudicium secutus sit, nec temerè rem aggressus sit, sed consilio eorum quos adire & audire illum conveniebat. Convenit satis cum hac sententia illud Salustij: Priusquam aliquid facias, consulto: at ubi consulueris, maturè facto opus est. Cæterum in sequentibus insinuat, consilium maximè capiendum ex verbo Dei & eius voluntate.

Tobiaë 4.

In via

23 In via ruinae non eas, & non offendes in lapides: nec credas te viae laboriosae, ne ponas animae tuae scandalum.

PRO; viae laboriosae; Graecis est *ὁδὸς ἀπεροσκόπη*, viae planae, & omni impedimento carenti. Monet ergo Sapiens vt à duobus extremis vitijs quisque sibi caueat, nempe ne & res arduas ac periculosas temerè fulcipiat, quod vocat ire in via ruinae, & ne in his quae tuta videntur nimium confidat ac securus sit, vnde additur; & à filijs tuis caue. Interpres videtur legisse *προσοπίς*, vt sit à *ὁπίος*, quod laborem & molestiam significat. Itaque iuxta nostram lectionem vtraque parte idem significatur, vt secunda pars priorem exponat. Et est sensus: Vt, quemadmodum dixi, omnia consultò agas, imprimis moneo vt non eas in via quae ruinis est exposita, ne impingas in lapides: & ne committas te viae difficili, ne tibi ipsi ruinae causam praebes. Hoc est, ne facillè ea aggrediaris quae & periculis & molestijs sunt coniuncta, ne tibi ipsi sis mali causa, quemadmodum qui ambulant vias lapidosas & laboriosas, in quibus facillè impingunt, cadunt, & defatigantur.

24 Et à filijs tuis caue, & à domesticis tuis attende.

POSTquam monuit non temerè & confidenter aggredi ardua, monet etiam non nimis confidentem esse in his quae tuta videntur. Cùm enim videatur tutissimum esse confidere in filijs suis, alijsque domesticis, contrà monet etiam ab his homini cauendum, nec in homine quouis quamuis coniunctissimo fiduciam esse ponendam. Quod prolixius Micheas inculcat, dicens: Nolite credere amico, & nolite confidere Mich. 7. in duce, ab ea quae dormit in sinu tuo custodi claustra oris tui. Quia filius contumeliam facit patri, & filia consurgit aduersus matrem suam, nurus aduersus locrum suam, & inimici hominis domestici eius. A filijs autem atque domesticis cauendum rectè monet Sapiens, non solum quòd illi nonnunquam sint infidi, ingrati, & perniciem molientes: sed etiam quòd impia & noxia saepe suggerant, per quae à Deo & animae salute hominem per amorem ipsorum alienant. Vnde sequitur:

25 In omni opere tuo crede ex fide animae tuae, hoc est enim obseruatio mandatorum.

GRAECIS non est, ex fide, sed tantùm *πίστευε τῆ ψυχῆ σου*, crede animae tuae. vnde patet dictionem, animae, non esse genitiuum iungendum cum, fide, sed esse datiuum iungendum cum verbo, crede. Dixerat non esse credendum ne filijs quidem, nunc dicit cui sit credendum, animae scilicet propriae, & iudicio propriae conscientiae, quod magis sectandum est in omni opere quàm aliorum suggestio & consilium quantumuis charorum, imò & sapientum. Nihil enim vnquam agendum est contra propriae dictamen conscientiae, quia omne quod non est ex fide,

Rom. 14. peccatum est, vt habet Paulus. Et in agendis sæpè propria conscientia melius iudicat quàm plerique sapientes, vt docetur postea. cap. 37. qui locus si cum hoc conferatur, non parùm istum elucidat. Quoniam autem nonnunquam contingit proprium iudicium esse erroneum, vt peccaturus sit qui crediturus sit suæ animæ, non malè interpres addidit; ex fide; vt significetur in omni opere credendum esse propriæ animæ, non ex errore illius, sed ex recta eius in Deum & legem Dei fide. Et subditur: Hoc est enim conseruatio mandatorum; quo significatur, quòd in hoc ipso quòd quis credit propriæ animæ, eiusque iudicium legi Dei innixum sequitur, consistit obseruatio mandatorum Dei. Non enim facillè peccabit, qui rectæ rationis suæ dictamen attendit. Legendum autem esse potius, hoc, quàm hæc, docent Græca, quæ habent, τοῦτο. Quædam Græca habent: In omni opere bono; sed Germanicum exemplar tantùm habet, vt noster legit interpres, ἐν παντὶ ἔργῳ, in omni opere: nec additur pronomen, tuo, quod & multa scripta non habebant.

26 Qui credit Deo, attendit mandatis: & qui confidit in illo, non minorabitur.

Postquam dixit de credendo propriæ animæ, subiicit sententiam de credendo Deo, siue quia non bene creditur animæ propriæ nisi credendo Deo, siue quia qui credit animæ suæ, credit Deo, eo quòd propriæ animæ iudicium conforme sit voluntati diuinæ, cum vniciue naturaliter inscripta sit lex Dei, adeo vt Paulus dicat gentes naturaliter ea quæ legis sunt facere, testimonium perhibente eis conscientia ipsorum. Bene ergo ostendit in fide, quam quis habet, propriæ animæ, consistere obseruationem mandatorum Dei: quia qui credit suæ animæ, credit Deo: qui autem credit Deo, attendit mandatis, obseruando quid illa requirant, & sollicitus vt ea impleat ac præstet. Credit autem Deo, qui non dubitat æqua esse quæ præcipit, & vera quæ promittit ac comminatur. Credit etiam Deo, qui omnem suam fiduciam in Deum collocat, atque ab illo totus pendet, nec propriæ sapientiæ nec aliorum consilij nimis innixus, qui ob id sollicitè semper attendit

Dei mandata ne illum offendant. Cui posteriori intelligentiæ magis conuenit quod sequitur; & qui confidit in illo, non minorabitur; hoc est, non patietur detrimentum aut defe-

- Etum vel sapientiæ vel aliorum bonorum, vt sequentia declarant.